

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

1. Սրբազան Պարտաճանաչութիւնը . Կ. Վ. . . 489
2. Աստուծոյ կամ Սրբնիկ Արքայութեան գաղափարը. Կ. Վ. . . 491
3. Թուղթ Կոմիտասայ Հայոց Կաթողիկոսի Ի Պարսս . Կ. Վ. . . 494
4. Նիւթեր Հայոց եկեղեց. պատմութեան Զ. Ս. . . 495
5. ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԶՐՈՆԻՅՈՐ 500

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ՊԵՏԱԿԱՆ

6. — ՍԱՐՆ Ի ՎԵՐ. Ե. Եղեանքեան . . . 503
7. Պարթեւները Պարսկաստանում . Կ. Վ. . . 505
8. Մի ակնարկ Հայաստանի պատմական անցեալի վերայ . Ս. Կ. . . 507
9. Նամակ խմբագրութեան Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս . 512

ՄԱՆԱԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

10. Կրթ. կան Նոր ինչորևոր . Ս. Մ. . . 513
11. Պատկերներ Երևակի գիւղ. կենցիկի Ե. Մ. . . 516
12. ՄԱՆՐԱՆՈՒՐ 519

ԱԶԳԱՅԻՆ

13. ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ՄԱՅՐ ԱՊՈՒՆ . . . 524
- ՏԱՅԵՆԱՅՑ

ՊԵՏՈՒՆԱԿԱՆՔ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.
ՅԱՆՈՒՆԱԿԱՆ.
ԺԱՆՈՒՆԱԿԱՆ.
ՅԱՅԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ՅԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ԱՐԱՐԱՏԻ 1896 Թ. ՆՈՅԵՄԲԵՐ.

ԹՈՒՂԹ ԿՈՄԻՏԵԱՍԵՅ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ Ի ՊԵՏԱՍ.

Ամենայն բան ջանիւ,* ասէ ուրեմն ժողովոյն ի խօսն իւրում, իմաստունն Սողոմոն՝ մանաւանդ խօսել բանս մտաւորս և լսել յումեք, զհանձարով ասացեալն, որք են աշխարհական զբօսանայ և ցնորից երկրի խօսք՝ ի մարդկանէ ասացեալք: Որչափ ևս առաւել ի Դրոց սրբոց բերանովք արժանաւոր մարդկան՝ սպասաւորաց պատգամացն Աստուծոյ ճառք գտցին ապաշխարութեամբ լի լսողաց իմանալ, քան թէ սոցա ասել՝ Հոգւոյն շնորհիւ: Վասն որոյ կարօտանամ յոյժ շնորհիւ Զրիստոսի եւ ասօղս զոր մարդոյ բերանով ոչ է արժան ումեք խօսել, բայց թէ բերան Աստուծոյ որ կարացել լինել՝ զպատուականն հանելով յանարգէ, և կամ որպէս միւսն թէ եղգբերան իմ սուր սուսեր,** ապա համարձակեցի խօսել հրամանաւ Տեառն և ոչ լռել, զի ժողովուրդ բազում լիցի Զրիստոսի Ե.

մանաւանդ յոյժ դժուարին է լինել հասկաքաղ ի հունձս և ճաքաղ ի կուխ՝ զայլոց յառաջագոյն զբանս գրոց ասացեալ մեծութեամբ ոմանց թերեւ և ի գիրս տպուորեալ է զիմաստնս, վասնզի բազմաժամանակեայն և հինն որպէս զինի յախորժելի է յարբմունս քան զնորս. նոյնպէս և տարրացեալ զբանն զրազում՝ ժամանակս ի լսողացն միտս՝ մանաւանդ զի և ոչինչ սխալանք ուղիղ հաւատոյ գտանիցին յառաջագոյն ասացեալն, և ոչ աննշանից ոմանց կամ սակաւուց վարդապետութիւն բանից իցէ լինել: Դեկ իմ՝ յաստուածայինսն թեակոխելով մտածութիւնս՝ զյառաջաբերութիւն բանիցն ընծայեցից, և զայս ոչ նորոգաձեւութեամբ, յաղաքս վերին և լուսաշաւիղ դանձուն պատուականի, որ է փրկութիւն աշխարհի, թէ պէտ և յաման ծածկեալ ըստ Առաքելոյն ձայնի* վասնզի չէ ծագեալ առ նոսա լուսաւորութիւն աւետարանի փառացն Զրիստոսի, բայց ոչ թաքնի ի սիրողաց իւրոց՝ Հասանէ առ ցանկացողս իւր,** զի զմտաւ ածելով ըզնմանէ՝ կատարեալ իմաստութիւն է աւարտել զանուն նորա ուղիղ հաւատովք, արմատ անմահութեան ըստ Սողոմոնեան բանին՝ առաւել որ ի մահ Որդւոյն Աստուծոյ կենդանացեալք հաղորդեցան անձառարար, զՀոգւոյն սրբոյ զյորդեգրութեանն շնորհս յինքեանս բերելով: Գրեալ է, թէ իմաստունն ի ժամանակին յայնմիկ լռեացէ, բայց այժմ ժամանակս զիս պահանջէ՝ վասն արտաքնոցն, որք ոչ են յայսմ դաւթէ, և համարձակութիւն տայ, թէ Գնացէք մինչ զլոյսն ունիք*** ի բարեաց գործոց առաքինութիւնս անխափան և թէ յամենայն ժամ պարտ է ի բարիս նախանձաւոր լինել, և դարձեալ՝ յՅօսեցայ ըզվկայութիւնս Զո առաջի թագաւորաց և ոչ ամաչեցի.՝ առանց դանդաղանաց մեք եղիցուք փոխանակ բաղմաց սատարութիւն ազօթից իմոցս հօտի քաջալերեալք հասցուք ի կատարումն բարեաց և ի նշանակեալ նպատակ երանելոյն Պօղոսի, որոյ պարծանք՝ իտալն և ազատութիւն՝ յերկինս և կատարի-

* Ժող. Ա. 8 ** Օր. որպէս սուսեր սուր:

* Բ. Կորնթ. Դ. 4. ** Իմաստ. Զ. 14. *** Եղե. ԺԲ. 35. 1 Մաղմ. ԺԺԸ. 46.

չին՝ Յիսուս: Եւ դարձեալ, թէ Յիշեցէք զառաջնորդս ձեր, որք խօսեցան ձեզ զբանն Աստուծոյ, հայեցեալ ցեւս զնացից նոցա, նմանօրք եղերուք հաւատոցն նոցա: 1 և դարձեալ, թէ Եսայանձաւոր լերուք շնորհացն որ լաւն են: 2 Եւ մի՛ տարրասցի յիմս խորհրդեան լուծեալմբ պատուել զսակաւ բնութիւնն իմ, և մի՛ յուլացեալ լքայց զողորմութիւնս բաղբաղելով և մի՛ քան զեղեալն օտարաձայնեալ, այլ որպէս բանս է՝ թէ հաստատուն հիմն Աստուծոյ կայ և ունի զկնիքս զայս: քանզի գիտեմ յօ հաւատացեալն եմ, և հաստատեալն եմ, թէ կարող է զաւանդն իմ պահել, և զգաւանութիւնս ուղղափառութեան հաւատոյ, զի ոչ նոր սքանչելիք, ուր զի և հովուացն ընդունել շնորհս մարգարէութեան, և ձկնորսաց լինել աւետարանիչ բանին Աստուծոյ, և սարեւթութեան ի սովի կերակրի մարգարէի, և բանի և աղբիւր ջրոյ կենդանւոյ անձին սամարուհոյ: Ունիմ և յոյս քաջաբերութեան յԱստուածաշունչ զրոց յարմարական տեսողութեամբ բոտ զանազան զիմաց՝ ընդ միտս ածելով զայնոսիկ, որք այսպիսեօքս վարեցան, առ որս առատապէս զեղան շնորհք մարգարէութեանն քրիստոսի: քանզի նոյն Տէր է, բաւական բոլորեցուն, որ կարգան առ նա: Պարզեւեցի և ինձ բան ի Բանէն, բանալ բերանոյ իմոյ, խօսել զխորհուրդն քրիստոսի՝ պտղանձեցուցանել զթշնամիսն ուղղափառ հաւատոյ: քանզի էն ոմանք՝ ըստ աւետարանին պատմութեան, ունելով զընտոս գառանց և զլեզուս իւրեանց սրեալ ի հայհոյութիւն սուրբ Ծրրորդութեանն, յորմէ հրաժարեցոյց զմեզ Որդին Որոտման՝ ոչ ընդունել ի տուն և ոչ ողջունել բանիւ, և զնոցին վարդապետութիւնս անուանել ամպս անջրգիս, ծառս պտղակորոյս, կրկնամեռս՝ նիւթս հրոյն յաւիտենականի, որք վառեն անձանց զհուր գեհնին՝ սնուցանեն զորդն անմահ:

Արդ՝ ոչ յամել ի նախերգութեանս, այլ պատրաստաբար և խոհականագոյնս յատուածայինսն վերաձգել զմիտս, ես և հաւատացեալ ինձ հօտս այսպէս հաւատամք և

խոստովանիմք, որպէս և հանգիստապատիւ սուրբն Գրիգորիոս, հայրապետ Սրբոյ Եկեղեցոյս Հայաստան աշխարհիս ուսոյց մեզ:

Հաւատամք ի Հայր՝ ի Տէր, Արարիչ երկնի և երկրի, երեւելաց և աներեւութից. և ի Միածին յՈրդին Աստուծոյ, որ ի Հօրէ և ի Մօլոր Հօգին, որ ի նոցունց էութենէ, և նովաւ արար զամենայն՝ որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի աստուածութիւն. Հայր, յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հօգի ի նոցունց ի նոցին՝ իսկութեամբն, էութեամբն, աստուածութեամբն. երեք անձինք, մի կոտարեալ կամք՝ հարթ, հաւասար, հասարակ՝ ի բարձրութիւնս, ի խորութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս. մի բնութիւն Աստուածութեանն, մի պսակ Ծրրորդութեանն, և լի են երկինք և երկիր փառօք Նորա:

Այսպէս հաւատամք և խոստովանիմք և երկրպագեմք սրբոյ Ծրրորդութեանն ի Միութիւն անպր, նոյնպէս և սրբոյ Միաւորութեանն յԾրրորդութիւն անգր՝ անաբառք, անխառնք, անսկզբունք, համազոյականք: Զի որպէս անխառնելի է սուրբ Ծրրորդութիւնն՝ նոյնպէս և անբաժանելի, անխառնելի է յառաջս յիւրաքանչիւր յատուկ անձնաւորութեանն, իսկ անբաժանելի՝ վասնզի ամենակալ է Հայր, ամենակալ Որդի, ամենակալ Հօգին սուրբ՝ մի բնութիւն Աստուածութեանն, մի իշխանութիւն, մի զօրութիւն, մի պետութիւն: Եւ ի վերջին ժամանակս Միածին Որդին Աստուծոյ, կամօք Հօր և իւր և սրբոյ Հօգոյն, վասն մեր և վասն մերոյ փրկութեան խոնարհեցոյց զերկինս և էջ յարգանդ կուսին, և առ մարմին ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն Աստուածածնէ, և միացոյց զանմեռսն ընդ մեռոտն, և զապականացուն ընդ անմահ աստուածութեան իւրոյ խառնեաց և միացոյց, և արար անապական՝ զի առանց հակառակութեան նուազն ի լաւէ անտի օրհնեցի: Աստուած վայելչաբար ծնաւ ի Սրբոյ Կուսէն, որոյ հետք կուսութեանն ոչ ապականեցան, և ի խանձարուրս պատեցաւ կաթնասուն լեալ, և յետ երկոտասան ամի եկն ի տաճարն, զի յայտնի արացէ զիւր աստուածութիւնն. ի վերայ երկրի երեւեցաւ ընդ

մարդկան շրջեցաւ. միաւորութեամբ տնօրէնութեանն քաղցեալ և ծարաւեցաւ՝ ոչ սոսկ մարդկային բնութեամբ, այլ միաւորութեամբ տնօրէնութեանն աստուածապայելարար: Եւ յետ երեսուն ամի եկն ի մկրտութիւն՝ մկրտեցաւ ի Յորդանան ի Յովհաննէ, վկայեցաւ ի Հօրէ. Դա է Որդի Իմ սիրելի, Պաշտել զքառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր՝ յետ այսորիկ փորձեցաւ ի սատանայէ: Բանն մարմնացեալ զկոյրան լուսաւորեաց և զգիշերն ի տիւ փոխեաց: Զչորեքօրեայն զՄէր եղիքն զոյգընթաց արար Բանն մարմնացեալ: Ապտակեցաւ և չարչարեցաւ՝ ոչ սոսկ մարդոյն ասեմ զչարչարանս, զխաչն և զմահն և ոչ զնշանագործութիւնն միայնում Բանին Աստուծոյ, այլ միաւորութեամբն տնօրէնութեամբ. քանզի Բանին Աստուծոյ մարմնացելոյ են ամենայն բարձրագոյնքն և խոնարհագոյնքն: Եւ այսպէս, կամօքն եկն ի խաչ, մեռաւ և թաղեցաւ, և յերրորդ աւուր յարեաւ ըստ Գրոց, զի տիրեցէ կենդանեաց և մեռելոց: Եւ յետ քառասուն տուրնջեան և քառասուն գիշերոյ համարձաւ յերկինս, որպէս տեսին առաքեալքն. նստաւ ընդ աջմէ Հօր, որպէս ետես սուրբն Ստեփաննոս ի վրկայելն իւրում՝ ասէ. Տեսանեմ զերկինս բացեալ և զԹիսուս, զի կայ ընդ աջմէ Աստուծոյ: Եւ գալոց է նովին մարմնովն և փառօք՝ դատել զկենդանիս և զմեռեալս, որոյ թագաւորութեանն ոչ է վաղձան:

Եւ յետ այսորիկ՝ որպէս Եղիազարովն Գրիգոր Աստուածարանն ասէ. Մի է Աստուած՝ Հայր կենդանի Բանին, էական իմաստութեանն և զօրութեան կերպարան իւրոյ, կատարեալ՝ կատարելոյ ծնօղ, Հայր Որդւոյ Միածնի. միմիայն ի միայնոյ, Աստուած յԱստուծոյ՝ կերպարան և պատկեր Աստուածութեանն. Բան զործաւոր, իմաստութիւն պարառական, ամենեցուն ընդ լինելութեամբ անկեղծաց զօրութիւն և բոլորիցս արարող. Որդի ճշմարիտ անտեսանելոյն, անապական անապականին, անմահ անմահին, մշտնջենաւոր մշտնջենաւորին: Մի սուրբ Հօգի՝ Աստուծոյ գէուքիւնն ունելով, և Որդւով երեւեալ յայտնապէս մարդկան. պատկեր Որդւոյ, կատարեալ և կատարելոյ, պատճառ կենդանութեան, սրբութիւն՝ սրբու-

թեանց. Հնորհօյ, որով ծանուցանի Հայր, որ ի վերայ ամենեցուն և յամենեսին, և Որդի Աստուած, որով ամենեքեան, Երրորդութիւն կատարեալ՝ փառօք և մշտնջենաւորութեամբ և թագաւորութեամբ, անրաժանելի և անօտարելի՝ ոչ ստեղծական ինչ և ոչ ծառայական յԵրրորդութեանն, և կամ ներքսածական՝ որպէս թէ յառաջագոյն ոչ եղելոյ, զկնի ի ներքս ածաւ. և ոչ երբեք նուազեաց Որդի ի Հօրէ, և ոչ յՈրդւոյ Հօգի, այլ անփոփոխելի և անայլայլելի է միշտ Երրորդութիւնն: Եւ մեք երկրպագեմք Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. Աստուած՝ զՀայր, Աստուած՝ զՈրդի, Աստուած՝ զսուրբ Հօգի, մի բնութիւն երից առանձնաւորութեանցն իմանալեաց, կատարելոց՝ ըստ ինքեանց յեութիւնս բաժանելոց թուով, ոչ բաժանելոց աստուածութեամբն:

Ընդունիմ և զերկոտասան գլուխն երանելոյն Նիւրդի, որ ընդդէմ Եեստորի ասացեալն է՝ այսպէս թէ Որ ոչն հաւատայ թէ Բանն Աստուած չարչարեցում մարմնով, խաչեցաւ մարմնով, ճաշակեաց զմահ մարմնով, եղև անդրանիկ մեռելոց՝ քանզի միշտ կենդանի է և կենդանացունէ զամենեսեան որպէս Աստուած՝ եղիցի նղովեալ: Եւ յետ այսորիկ որպէս Աստուածարանն Գրիգոր և Գրիգոր Եղեղիսեարիս և Բասիլիոս Կեսարու եպիսկոպոս և Աթանասիոս և Նիւրդոս հայրապետ Աղեքսանդրի և սուրբն Գրիգոր Պարթև հայրապետ Հայոց Մեծաց՝ ուսումնասիրութեամբ և գիտութեամբ Աստուծոյ ճանաչեալ զՀին և զՆոր Կտակարանս, այսպիսի հասու եղեալ՝ մի Բնութիւն Աստուածութեանն, երից առանձնաւորութեանցն: Ըստ որում ես և հաւատացեալ ինձ հօտս այսպէս խոստովանիմք աներկբայելի հաւատով և զարդարեմք երիւք ժողովքս այսօրիկ՝ ի պատիւ ամենասուրբ Երրորդութեանն, սահմանս զոր եղեալ է ԹԺԼ. աստուածաշունչ սուրբ հարցն որ ի Երկիս, որոց զխաւոր սուրբն Ռատակէս հայրապետ Հայոց Մեծաց, և ասացին այսպէս վասն Բանին մարմնացելոյ, թէ Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ՝ ծնեալ և ոչ արարեալ լիջեալ ի յերկնից, մարմնացեալ և մարդացեալ ի Սրբոյ Կուսէն ի Մարիամայ, չարչարեալ

այսինքն խաչեալ թաղեալ և յերրորդ աւուր յարուցեալ համբարձեալ յերկինս և զայդատել զկենդանիս և զմեռեալս որոյ թագաւորութեանն ոչ է վաղձախ նմանապէս և զամենայն ազանդս նզովեցին և արտաքս ընկեցին ի կաթուղիկէ առաքելական Եկեղեցւոյ: Նախ առաջին զԱրիստ որ զՈրդի արարած կռէր և ոչ զԲանն մարմնացեալ ի Սրբոյ կռուէն այլ ասէ՝ Նա է անդրանիկ ամենայն արարածոց և Նովա արար զամենայն: Ըստ նմին և ԾԺ. սուրբ հայրապետքն՝ որ ի նոստանդնուպոլիս ժողովոն, որք Մակեդոն՝ մարտընէին ընդ Հոգին սուրբ, նզովեցին և ի բաց ընկեցին: Նմանապէս և Մ. սուրբ հայրապետքն * որ յԵփեսոս ժողովեցան և զամբարիշտն Նեստորիոս նզովեցին և արտաքս ընկեցին ի կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ, որ անդուռն բերանով ասէ. Ոչ է պարտ և արժան զՄարիամ սուրբ կոյս աստուածածին խոստովանել, այլ մարդածին և ոչ զխաչեալն Բրիսաոս՝ Աստուած, այլ տաճար եղեալ Աստուծոյ Բանին, և զԲանն ոչ խոստովանել մարմին եղեալ ըստ աւետարանին աւանդութեանց՝ Աստուած ի մարմնի բնակեալ, այսինքն ի Բրիստոսին՝ ի Մարիամայ ծնեցելոյ մարդոյն, զուգապատիւ զնա կամեցեալ ցուցանել, կամ պակաս ինչ մեծագոյն՝ միում ի սրբոց և հոգեկիր արանց, և բազում և այլ հայհոյութիւնս խօսեցաւ զի յորժամ զսորա ազանդակցաց բանս ի մէջ բերցուք՝ պատմեցուք զբովանդակն:

Նզովեցին և զԵւտիքէս, որ էր վանական ի նու կղզի, որ զմարմնն տէրունական առ աչօք խոստովանի և ոչ ի մարդկային բնաւորութենէս՝ այլ ինքն իսկ մարդ կերպարանեցաւ, ասէ, յարգանդի նուսին, ոչինչ առնելով ի բնութենէ նուսին: Նբզովեցին և զՄարելիկոս Լիբեացին, որ զսուրբ Նրքորդութիւնն մի գէժ խոստովանի և ոչ երկն անձինս կատարեալս: Նզովեցին և զԱլօղինարոս Լաւողիկեցի, որ մասն ինչ առեալ ասէ Բրիստոսի այսինքն մարմին միայն՝ և ոչ բովանդակ մարդ եղեալ, աստուածային էր, ասէ՝ հոգեւորութեամբ հոգիացեալ և պէտք

ինչ ոչ էին նմա մարդկեղէն հոգոյ: Նզովեցին և զՄարկիոն Պոնտացի, որ ասաց, թէ Աստուած, որ զամենայն արար՝ չէ բարեարար և ոչ հայր բարեարարին Բրիստոսի այլ ալոմն է արդար և ստոյգ, և Բրիստոս մարմին ի մէջ ոչ էաւ: Նզովեցին և զՄարկեղոս և զՓոտմինոս և զՍոփրովինոս, որ զԲանն ազգումն ասեն, և զազգումն բնակեալ յայնմ, որ ի զուակէն Գաւթին եղեւ և ոչ էութիւն ինչ անձնաւոր: Նզովեցին և արտաքս ընկեցին ի կաթուղիկէ առաքելական Եկեղեցւոյ զՊօղոս Սամոստացի և զտումարն Լեոնի, և զժողովն Բաղկեդոնի, զի ասացին երկուս բրնութիւնս և երկուս կերպարանս ի Բրիստոս ԅիսուս յետ միաւորութեան տնօրէնութեանն ի Սուրբ նուսէն, որ լինին յայնապէս երկու անձինք: Նզովեցին և զՍեւերոս, որ ասաց թէ մարմինն Բրիստոսի ապականացու էր մինչև ցարութիւնն, և յետ յարութեանն արար զնա անապական: Նզովեցին և զՄանտանոս, որ զինքն Հոգին սուրբ անուանէ և կախարդութեամբ և պոռնկութեամբ վարի: Նբզովեցին և զՄակեդոնիոս, որք զՀայր և զՈրդի խոստովանին, և զՀոգին սուրբ ուրանն: * Նզովեցին և զՄելքիսեղեկիտան, որ զՄելքիսեղեկ Աստուած անուանեն՝ թէ նա է Որդին Աստուծոյ: Նզովեցին ...իստ, որ զմարդկայինն բնութենէ ասեն՝ զրի որպէս մոմ մատանեալ, և շուրջ գան ողիք՝ փոփոխմամբ և ցանկութեամբք ի միմեանս իջանն: Նզովեցին և զՀերովդիանոս, որ ասեն թէ Հերովդէս էր Բրիստոսն և արդ նմա միան: Նզովեցին և զԱլբանդեղիտան, որ զհրեշտակապետն Աստուած զոլ ասեն՝ թէ նա մարմնացաւ ի Սուրբ նուսէն: Նզովեցին և զՆաւաթանոս, որ զապաշխարութիւնն ոչ ընդունին: Նզովեցին և զԱղէնաթոն և զՄանի և զնումոնիկոս, ** և զԹէոդորոս Տարսոնացի և զԹէոդորիտոս, որ եպիսկոպոս էր Նիւրդոս քաղաքի և զԱլիակ և զԲարծուեմա Ընծիհնացի, որ զնութիւն Որդւոյ յերկուս բաժանեն և աստուածութեամբն անարդարելի ասեն՝ զխաչն և զմահն մարդոյն միայն կազմեն և

* Չերչին երկուսը պակաս են 4. 38 ծնագրում:

** Օր. նումոնիկոս, որ եւ ուղիղն է՝ իսկապէս Մանի երկուսը անունը:

ու միաւորութեան անօրէնութեանն խոստովանին:

Ընդ նմին նշովեմք ես և հաւատացեալ ինձ ժողովուրդս և արտաքս ընկենումք ի սրբոյ Եկեղեցւոյ՝ զամենայն հերձուածօղս՝ զորս նշովեալ է սուրբ և աստուածաշունչ հորցն իմոց՝ քանզի գրեալ է թէ Զգոյշ լեւրեք ի չար մշակացն՝* և զիտասջիբ զայն պիտանի որ այնպէսն գնայցեն արտաքոյ վարդապետութեանն զոր դուքն ուսարուք և դարձեալ թէ Զգոյշ կացէք անձանց և ամենայն հօտիդ յորում եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս հովուել զժողովուրդ Տեառն: ** Արդ և ես զոհացայ զԱստուծոյ ի վերայ այսոցիկ որ ասացանս յիմ նուաստ *** զիտութենէս և աղաչեցուք զմարդասէրն Զրիստոս տալ զգուշութիւն առ ի պահել զոր ինչ լուսքս և ծանեայք՝ զուղիղ հաւատս զի և մեք և դուք ուրախ լիցուք և հերձուածօղքն զամօթ զգեցցին: Խնդրեցուք ի Տեառնէ՛, զի ընդ հաւատոյս վարձս արժանաւորս շնորհեցէ մեզ՝ զի ի Նորա փառս կեցցուք և մի՛ աստեօքս վրիպիմք ի յաւիտեանական հանգստեանցն՝ զոր պատրաստեալ է ընտրելոց իւրոց: Այլ և բարեխօսութեամբ ս. Աստուածածնին եղիցուք նմանօք այնոցիկ՝ որք հաւատովք և եկայնամասութեամբն ժառանգեցին զաւետիան Աստուծոյ: Նմա փառք Ամենատեառնն որ վասն մերոյ փրկութեան մարդացաւ և մարդակերպ շրջեցաւ եկեր իրբն զմեզ և արբ տանջեցաւ չարաբեցաւ խաչեցաւ բեւեռեցաւ և վերացաւ և նստաւ ընդամէ հօր՝ Ծնօղին իւրոյ և Հայր կենդանացոյց զամենեւեան որ ի նա հաւատացին և հաղորդեցան աստուածեղէն փառացն և նորոգեցան ի փառս անպատումն և իշխանութիւն ետ որդիս Աստուծոյ լինել և եցոյց նոցա հայր շնորհաց զծնօղն իւր և հրաման ետ մեզ Հայր կոչել զԱստուած: Արդ՝ զճշմարիտ Որդւոյն Աստուծոյ եղբարք անուանել զորս առեալ Որդւոյ առ Հայր մատուցանէ թէ Ահաւասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետուր ինձ, **** Հայր և դարձեալ ասէ. Պատ-

մեցից զանուն քո եղբարց իմոց ի մէջ եկեղեցւոյ օրհնեցից զքեզ: * որպէս վասն բարեօք զաւանութեանն Պետրոսն՝ զԶրիստոս Որդի Աստուծոյ ծանուցեալ ըստ որում և զերանութեան անուն ժառանգեաց և թէ Դու ես վեմ և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ և դրունք զժողոց զնա մի յաղթահարեցցին: ** Ընդ նմին հաւատացան նմա փականք արքայութեանն երկնից և յերկրի որոյ եղբուք դուք որդիք և ժառանգաւորք նորին աթոռոյ՝ ուղիղ հաւատով և բարբառք խոստովանութեամբ՝ Յամբիշոյ մետրապօլիտն, Պօղոս Արուեստան եպիսկոպոս, Գարբիէլ Տաճկա եպիսկոպոս, Եղիշան Հերթա եպիսկոպոս, Սիմօն Նինուէի եպիսկոպոս, Գաբրիէլ Զարմա եպիսկոպոս, Սարասիսոյ Կոհնի հորական եպիսկոպոս, Բենիամին Սրբնգի եպիսկոպոս, Ստեփաննոս Արմոյ եպիսկոպոս և այլ բազում եպիսկոպոսունք եպիսկոպոսակցօք և սարկաւազօք և ուխտիւ սրբոյ Եկեղեցւոյ՝ որք խնդրեցին զհաւատ քրիստոսասէր Հայոց՝ որք ի դրան արքունի հասեալ կայք: Ի խնդրոյ ձերմէ հրամանաւ տերանց՝ ես Եղիշան Մամիկոնիից եպիսկոպոս որ յաջորդեցայ ի կաթողիկոսութիւն Հայոց Մեծաց՝ ետու զայեակարս զայս բոլորով սրտիւ և աներկբայելի հաւատով առաջի բազում նախարարաց Հայոց և այլազգաց քրիստոնէից որ ի դրան արքունի հասեալ էին՝ մանաւանդ առաջի մեծի տանուտեառն Խոսրով Ենուսն կոչեցելոյ որոյ ծանաչելու անուն Սմբատ յազգէ Բաղրատունեաց՝ շինեալ ես և հաւատացեալ ինձ հօտս ի վերայ հիման առաքելոց և մարդարեւից և սրբոյն Գրիգորի՝ կենդանի մարտիրոսին Զրիստոսի և որք ըստ նմանէ սուրբ արքն: Որով և մեք ոչ խոտորիցուք քան զասացեալ հաւատս զսուրբ և զաստուածաշունչ հորցն՝ ոչ յաջ և ոչ յահակ. զի ճշմարիտ զովելին Աստուծոյ միայն վայել է գիտել և որոց յայանէ սուրբ Հոգի մարդկան այլ ազգ զուղեալ բանիւք վասն անբաւ լայնութեան ծովու յիմաստութեան: Սակայն ի մեզ մին և եթ պահեցի զգուշութեամբ՝ ուղիղ հաւատովք և առա-

* Փրկիւ. Գ. 2.

** Գործք Ի. 28:

*** Օր. նուաստ յիմաստ.

**** Տասնի Զ. 48.

* Սաղմ. ԴԱ. 25.

** Մթ. ԺԶ. 18.

քինի գործովք հասանել ի նաւահանգիստն խաղաղութեան երկնից արքայութեանն, անշարժելի հնազանդութեան չօրն հաւատոյ անմարմնոյն, և կամարար մարմնականացն, և ձայնակցելով մեզ ուղիղ հաւատով մի հօտ լիցուք քաջ Հովուին, և կամ որդիք՝ ըստ աւետարանին բանին, զի երեւալ ճշմարիտ Հովուապետին՝ արժանի եղիցուք ընդունել զանվաղձան և զանթառամ փառաց զպսակ:

Յամի իւրդի Լւորդի Ապրուէզ Խոսրովու արքայից արքայի՝ որդւոյ Որմզդի Մարմարութայ եւ Պետրոս՝ եպիսկոպոսք ի կողմանս Ասորեստանի, հասին ի մայրաքաղաքն Հայոց ի Դուին, յաղագս յոմիտասու Հայոց կաթողիկոսի, յորոց եւ ընտրեալ զգիւս ուղղափառ հաւատոյ՝ որոց պատճէնն է այս:

Մեք մեղաւորք և կրտսերք Մարմարութայ եւ Պետրոս՝ շնորհուն Աստուծոյ եպիսկոպոսք ուղղափառք որ են ի կողմանս Ասորոց, զճշմարիտ հաւատս յամենայն կողմանս ցուցանեմք յայանապէս. քանզի ոչ է մոռացեալ մեր զբան Առաքելոյն, որ ասէր. Եղբրուք պատրաստեք պատասխանի տալոյ աւանանայնի, որ խնդրէ ի ձէնջ զբան հաւատոյ, և վասն այսորիկ խնդութեամբ և լի սրտիւք մերովք խոստովանեմք՝ մինչ կոչեմք մեզ յօգնականութիւն զԱստուած ճշմարիտ: Եւ թէ հաւատ կամ խոստովանութիւն քան զայն, որ ի Նիկիա քաղաքի ի սուրբ եպիսկոպոսացն ՅԺԸ-իցն, որ մի ոմն ի նոցանէ էր հայր և վարդապետ մեր սուրբն Արիստակէս՝ զլուս եպիսկոպոսաց Հայոց. նմանապէս նման նմին հաստատեցին ԾԾ. սուրբ եպիսկոպոսունքն որ ի կոստանդնուպոլիս ժողովոցն. ըստ նմին հաստատեաց և ընկալաւ ի ժողովն Նիւրբոս պատրիարքոս աղեքսանդրացւոց՝ հանդերձ Մ. եպիսկոպոսօքն, որ ընդ նմա եկեալ էին յԵփեսոս. քան զայն հաւատ աւելի ոչ ընկալաք և ոչ ընդունիմք՝ ոչ ի վերայ յաւելումք և ոչ այլ ի նմանէ պակասեցուցանեմք ինչ: Բայց զհաւատ անրիժ և անարատ ընդունիմք զամենայն աւուրս կենաց մերոց, և նզովեմք զամենայն հերետիկոսս, որ ի ժամանակս ժամանակս կացին ընդդէմ սուրբ կա-

թուղիկէ առաքելական Շկեղեցւոյ՝ զառաջինս և զմիջինս և զվերջինս, և որք ընկալան և կամ որք ընդունին զնոսս:

Դարձեալ նզովեցաք և նզովեմք զայնոսիկ, որ ասեն թէ յերկնից երեւ Տէրն ըզմարմինն և ոչ ճշմարտապէս հաւատան, թէ ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն ծնաւ Աստուած մարմնացեալ և մարդացեալ՝ Բանն մարմնացեալ չօր: Ըստ նմին նզովեմք և զայնոսիկ, որ ոչ խոստովանին, թէ յայն մարմինս որ առ ի Մարիամայ՝ որ էր ի բնութենէ մերմէ, չարչարեցաւ և մեռաւ մեր փոխանակ Զրիստոս, որ է Աստուած ամենակալ: Եւ կամ որք ասեն, թէ առաջօք կամ կարծելով երեւեցաւ Զրիստոս աշխարհի և ոչ ճշմարտապէս նմանեցաւ մեզ առանց մեղաց. նզովեմք զնոսս, և դարձեալ նզովեմք զՋաքարիա և զՍարա և զԳիորգիա, որ անուամբ կոչին եպիսկոպոսք Զուղիանից, և զսուտ ձեռնադրութիւնս նոցա՝ որ անուամբ և ոչ ճշմարտութեամբ, և զամենեւեան որք ընդունին զնոսս: Եթէ յեպիսկոպոսաց որք ընդունին զմի ի մոլորելոցն Զաքարիայ, կամ զՍարա կամ զԳիորգիա՝ առանց ժողովոյ եպիսկոպոսաց մի՝ իշխեսցեն ընդունել կամ հաղորդել ընդ նոսս:

Եւ վասնզի հաւատարիմ լիցի թուղթս մեր այնոցիկ որք կարդան զսա՝ կնքեցաք ըզթուղթս մերով մատանեաւն առաջի ուղղափառ ընկերաց մերոց՝ Եղիայի և Սարգսի և Երախտեաւ քահանայից, և Նիւրափոսի և Ղազարայ սարկաւազոց և Գեորգեայ և Զինապայ ուխտաւորաց, և տուք ա բարի կամօք ցգլուս և ցառաջնորդ Տէր յոմիտաս կաթողիկոս Հայոց Մեծաց, և ընկալեալ ի ժառանգաւորաց սրբոյն Գրիգորի՝ դարձաք ուրախութեամբ մեծաւ ի սուրբ եկեղեցիս մեր:

